הפקולטה למדעי היהדות | לשכת רב הקמפוס

דף שבועי

בס"ד

פרשת שֹׁפטים, תשפ"ג, מספר 1533

"כל המוסיף – גורע"

עמיצור ברק

הביטוי **"לסור** מן המצווה/הדבר/הדברים **ימין ושמאל"** מופיע בכל התורה רק ארבע פעמים, כולן בחומשנו, ושתיים מהן בפרשתנו. בכולן מדובר באיסור "לסור" מן המצוות:

עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה **לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל** (דב' יז:יא).

לְבַלְתִּי רוֹם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו **וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול** לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל (שם:כ).

וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֶתְכֶם **לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל** (דב' ה:כט).

וְלֹא תָסוּר מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול[1] לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱ-לֹהִים אֲחֵרִים (דב' כח:יד).

בכל ארבעת הפסוקים ניתן לכאורה להשמיט את צמד המלים "ימין ושמאל" ללא שינוי במשמעות המסר הבסיסי, שהוא – לדקדק בקיום מערכת המצוות בשלמות!

אם לא נייחס להופעת צמד המילים את הגישה של "דברה תורה כלשון בני אדם" (נדרים ג ע"א), אלא ננקוט בשיטת חז"ל, שהרבה הלכות מדאורייתא נפסקו בעקבות דיוק של מילים (ואותיות) מיותרות לכאורה, אזי חשוב לזהות את המשמעות של הוספת צמד המלים **"ימין ושמאל"**:

שני האיסורים שבפרשתנו מופיעים בסמיכות, במרחק תשעה פסוקים זה מזה, בשתי מצוות סמוכות העוסקות בשניים משלושת המוסדות המנהיגים את העם:

- בית הדין הגדול היושב בלשכת הגזית בבית המקדש, ובלשון חז"ל – הסנהדרין. במושגי ימינו (בקירוב, לפחות): "הרשות המחוקקת".
- המלך, במושגי ימינו: "הרשות המבצעת".
- המנהיג השלישי הוא "הקודקוד הפולחני" – הכוהן הגדול, אך לפי הכתוב בפרשתנו ניתן להבין כי הוא עומד בראש ביה"ד הגדול:

"וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ **אֶל הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֵת שָׁם אֶת ה'** אֱ-לֹהֶיךָ אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא" (דב' יז:יב).

ההבדל בין 'האיסור לסור' המופיע בפרשיית ביה"ד הגדול, לעומת זה שבמצוות המלך, הוא בכך שהעבריין הוא אזרח מן השורה, ולשיטת חז"ל הוא במעמד של 'חכם', המכונה בהלכה "זקן ממרא (לעיתים: ממרה)" – המתייצב נגד ביה"ד הגדול, הרשות המחוקקת. עונשו הוא **מיתת בית-דין,** בחנק. ואילו בעניין המלך, הַמְצוּוֶה שלא לסור הוא המלך עצמו, וכשהוא עובר על הציווי, וכראש הרשות המבצעת יוצא נגד מצוות התורה, עונשו המפורש הוא **מיתה בידי שמיים** (שהרי בעיקרון המלך לא דן ולא דנים אותו), ומלכותו לא תתמיד.

מהי אם כן משמעות צמד המלים "ימין ושמאל"? התשובה הפשוטה שהעלינו לעיל: "דברה תורה כלשון בני אדם". דהיינו, אין בביטוי כל מסר נוסף. אך במקרה זה תשובה זו אינה מספקת, ונראית פשוטה מדיי בגלל החזרה על הביטוי ארבע פעמים בתורה, ועוד חמש פעמים בנביאים ובכתובים. וגם, כאמור, בהיותה נוגדת את דיוקי חז"ל למסקנות הלכתיות ממילים שהן, לכאורה, מיותרות.

התשובה החלופית היא: שלא להרחיב ולא לצמצם את תחולת המצוות מעבר למה שנקבע **בהלכה** ע"י הפוסקים המוסמכים לדורותיהם. לא להקל ולמעט – **שמאל**, אבל גם לא להוסיף – **ימין**. מצד אחד לא לבטל ציוויים ואיסורים, חלקית או לגמרי, אך מצד שני גם לא להרחיב את תחולתם או מספרם.

דרישה זו מתקשרת לצמד מצוות מתוך התרי"ג, תנ"ד ו-תנ"ה לפי מנין ספר החינוך. צמד זה מופיע פעמיים בתורה, בפרשות ואתחנן וראה:

לֹא תֹסִפוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ... (דב' ד:ב).

אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ (דב' יג:א).

בעוד שהציווי לא לגרוע (מצווה תנ"ה) נראה מובן מאליו, האיסור על הוספה (מצווה תנ"ד) מובן פחות, שהרי יראי ה' ואוהביו מבטאים רגשות אלה בעבודת ה', איש איש למיטב הבנתו ותחושותיו, ובהוספה

---

* עמיצור ברק הוא פרופ' להנדסת מים ואנרגיה באוניברסיטת אריאל.

1 ברוב המקומות במקרא כתובה המלה שמאול עם האות וו לפני האות למד.

נאותה של מצוות תרבה ותגדל עבודת ה' שלהם. ודרשו רז"ל: "רחמנא לבא בעי" (סנהדרין קו ע"ב), ושנו בברכות (ה ע"ב): "אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים". על רקע זה מתעוררות שתי שאלות:

הראשונה: לכאורה, מה פסול בתוספת של מצוות מתוך התעוררות פנימית לעבודת הבורא?

השנייה: בפועל אנו מקיימים לפחות שבע מצוות עשה, והרבה מאוד מצוות לא-תעשה, נוספות על התרי"ג; חלקן אף מבטלות מצוות מהתורה (ייבום, הנחת תפילין ביום-טוב שני, תקיעת שופר בשבת ועוד). איך, אם כן, מתיישבת מציאות הלכתית כזו עם איסור ההוספה?

יש כמה תשובות טובות לכל אחת מהשאלות הללו. למען קציר האומר נסתפק רק בשלוש:

1. רש"י (על דב' ד:ב): "לא תוסיפו, כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות". ובספרי (פרשת ראה פיסקא פב) כתוב: "מנין שאין מוסיפים על הלולב ועל הציצית, תלמוד לומר: 'לא תֹסֵף עליו'". כלומר, איסור ההוספה על המצוות מצטמצם לפי הספרי ורש"י רק להוספת מרכיבים של כל מצווה בפני עצמה, ולא לכלל המצוות ומספרן.

2. רמב"ם, הלכות ממרים פרק ב הלכה ט:

> הואיל ויש לבית דין (סמכות) לגזור ולאסור דבר **המותר** ויעמוד איסורו לדורות, וכן יש להן (סמכות) להתיר איסורי תורה לפי **שעה**, (עולה השאלה) מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו? (התשובה): שלא להוסיף על **דברי תורה** ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר **לעולם** בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה. כיצד? הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו... אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה, אם יבוא בית דין... ויאסור בשר העוף ויאמר שהוא... אסור **מן התורה** הרי זה מוסיף, אבל אם אמר (בי"ד) בשר העוף (בחלב) מותר מן התורה, ואנו נאסור אותו, ונודיע לעם שהוא גזרה (היינו איסור בסמכות חכמים **שלא** מן התורה, אז)... אין זה (עבירה של) "מוסיף", אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה.

כלומר, האיסור להוסיף ציוויים שאינם מהתורה חל רק אם קובעים שלא כראוי שהם כן מן התורה, אבל מותר להוסיפם אם מכריזים שהם **מדרבנן ולא מדאורייתא**. כלומר, ידגישו החכמים שמדובר בהוספת ציווי שאינו כתוב בתורה (כדוגמה, **מותר** עקרונית לאכול עוף בחלב במקרים של **ספק** אם בושל בחלב פרה או בחלב סויה, בשונה מבשר בהמה **שאסור** לאכלו גם במקרה של ספק כזה). ספק מהתורה – להחמיר, מדרבנן – להקל.

3. ייתכן אולי שאיסור הוספה חל רק על האזרח הבודד, אבל לבית-הדין, שיש לו סמכות פסיקה, מותר להוסיף מצוות גם בלי להדגיש שהן מדרבנן בלבד.

ואכן, שני הביטויים בפרשתנו על האיסור לסור ימין ושמאל מכוונים לאזרח הבודד, גם אם הוא מלך, כל שכן אם הוא 'זקן ממרה'. ועוד: הוספה על המצוות, כמו גריעה מהן, אינה תואמת את שיטת הרמב"ם לבחור בדרך האמצעית ולא להגזים לשני הקצוות, וכדברי הירושלמי (נדרים פרק ט הלכה א): "לא דייך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים?!". וכמאמר החכם קהלת: "אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם. אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת" (ז:טז-יז).

הרמב"ם מסכם בהלכות יסודי התורה פרק ה:

> אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם... ועושה... לפנים משורת הדין, **והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם,** (שלא **יגזים** בעשייה לפנים משורת הדין)... הרי זה קידש את ה'.

ובהלכות דעות הוא מפרט (פרק ג הלכה א):

> שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאים את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר **ואתרחק לצד האחרון**, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין... – גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, המהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי הוא אומר בנזיר 'וכפר עליו מאשר חטא על הנפש', אמרו חכמים ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה, המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה. לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו התורה בלבד, ולא יהא אוסר עצמו בנדרים ובשבועות על דברים המותרים. כך אמרו חכמים 'לא דייך מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים'? ובכלל הזה אלו שמתענים תמיד אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית, ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר **'אל תהי צדיק הרבה'**.

יש להעיר גם, שבכל ארבעת הציוויים לא לסור ימין ושמאל, וגם בשני האיסורים שלא להוסיף ולא לגרוע, הכתוב מקדים את הימין לשמאל ואת ההוספה האסורה על הגריעה. שכן, הסכנה והפיתוי להגזים גדולה יותר דווקא אצל הדבקים בה', מחשש של התרופפות בקיום המצוות.

בסיכום: משמעות ההנחיה שלא לסור ימין ושמאל היא להקפיד על המצוות **תוך כדי התנהלות באופן מאוזן.**

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
http://www1.biu.ac.il/parasha2
כתובת דוא"ל של הדף:dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף